

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ, ЙОГО ПЕДАГОГІЧНА ЦІННІСТЬ

У статті розглядаються основні аспекти інтегрованого підходу до навчання, а саме: способи інтеграції змісту і форм навчання у початковій школі. Розкриваються характерні риси інтегрованого уроку, а також відмінності інтегрованого уроку від традиційного.

Ключові слова: інтеграція, інтегрований підхід, інтегровані уроки, міжпредметні зв'язки, початкова школа.

Ilyash S. An integrated approach in primary school, its educational value. This article discusses the main aspects of an integrated approach to learning, and namely, how to integrate content and learning in elementary school. The features an integrated lesson were disclosed, as well as differences from a traditional integrated lesson.

Key words: integration, integrated approach, integrated lessons, interdisciplinary communication, elementary school.

Постановка проблеми. Для сучасного етапу розвитку початкової школи характерним є ускладнення змісту освіти, зростання обсягу необхідної інформації та зменшення часу, відведеного на її засвоєння, а також формування у дітей цілісної картини світу. Пошуки шляхів удосконалення системи освіти сприяли відродженню такого методичного явища, як інтеграція навчання. В Україні принцип інтеграції проголошений основним принципом реформування освіти поряд з принципами гуманізації та диференціації [5].

Перші практичні спроби створення системної освіти на проблемно-комплексній інтегрованій основі були зроблені Д. Дьюї, С. Шацьким. Комплексний метод передбачав інтеграцію знань з різних предметних галузей навколо певної загальної проблеми.

У другій половині ХХ століття на перший план виходять питання взаємовикористання навчального матеріалу, координації та систематизації знань, встановлення міжпредметних зв'язків (І. Зверєв, В. Максимова, В. Неверов, І. Петрова).

В останні роки водночас з розвитком теорії та практики використання міжпредметних зв'язків як одного з найдоступніших рівнів інтеграції знань, все більш актуальною стає теорія інтеграції знань з описом педагогічних еквівалентів усіх її видів та рівнів.

У змісті навчання інтеграція знань здійснюється злиттям в одному предметі (курсі, темі) елементів різних навчальних предметів шляхом широкого міждисциплінарного підходу, який передбачає визначення інтегративних принципів загальноосвітнього значення [3].

Аналіз досліджень. Сьогодні ідея інтеграції змісту і форм навчання приваблює багатьох учителів-практиків. Саме дослідженням дидактичних особливостей інтеграції змісту навчання займалися видатні педагоги: О. Біляєв, Л. Варзацька, Т. Донченко, Ю. Колягін, В. Паламарчук, О. Савченко, Н. Светловська та ін.

Увага провідних дидактів і методистів до проблеми інтеграції пояснюється тим, що це об'єднання спрямоване на посилення інформаційного змісту та емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню додаткового цікавого матеріалу, що дає можливість з різних боків пізнати явище, поняття, досягти цілісності знань учнів [4].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що втілення в освітню практику інтегрованого підходу створює сприятливі умови для формування цілісного образу світу, прояву творчості дитини та учителя. Інтегроване навчання дає свободу вибору теми, змісту, засобів, які використовуються в організації навчання молодших школярів. Цей вибір зумовлений перспективними і поточними дидактичними, виховними та розвивальними завданнями навчально-виховного процесу початкової школи.

Водночас зазначимо, що на сьогодні недостатньо науково обґрунтовано формування особистісних якостей дітей молодшого шкільного віку в процесі інтегрованого навчання, не розв'язано численні проблеми, пов'язані зі створенням оптимальних умов для їхнього гармонійного розвитку в освітньо-виховному процесі.

Аналіз науково-методичних досліджень свідчить, що інтеграція в дидактиці розглядається в двох аспектах: як мета навчання, що передбачає створення цілісної уяви про навколишній світ як єдине ціле, у якому всі елементи взаємозв'язані; інтеграція – як засіб навчання, що орієнтований на зближення предметних знань, встановлення між ними взаємозв'язків.

У початковій школі інтеграції знань приділяється велика увага оскільки, на думку М.Вашуленка, для цього існують об'єктивні причини і передумови, зокрема: необхідність усунути перевантаження дітей; скоротити кількість навчальних годин протягом тижня і вилучені години віддати для предметів розвивально-виховного циклу; інтегрований курс у початкових класах може без додаткових витрат вести сам класовод, оскільки йому доводиться навчати школярів цих предметів у традицій-

ній ізоляції (на відміну від старших класів, де інтеграція курсів вимагає переучування вчителя, наповнення його знаннями з іншого предмета, що інтегрують з тим, який він викладає.

Мета статті – проаналізувати основні аспекти інтегрованого підходу до навчання у початковій школі та розкрити педагогічну цінність інтегрованих уроків.

Виклад основного матеріалу. Глобальне завдання сучасної початкової школи – створення умов для повноцінного цілісного розвитку особистості дитини, її самоорганізації. Це забезпечується внаслідок розв’язання таких проблем: створення умов для задоволення базових потреб дитини в активності, інформації, розвитку її індивідуальності тощо; формування в кожній дитини почуття психологічної захищеності; надання кожній дитині можливості самоутвердитися у найважливіших для неї сферах життєдіяльності, з максимальним розвитком її здібностей та можливостей; створення специфічного емоційного поля взаємовідносин «учитель-учень», «учень-учень», «учні-учитель».

Досягнення поставлених цілей та реалізація накреслених завдань неможлива в рамках традиційного навчально-виховного процесу, який передбачає розподіл освітнього і виховного процесів і їх специфічну орієнтацію, дотримання загальних для всіх режимних моментів незалежно від індивідуальних особливостей дітей, системну організацію навчального процесу з подробленими навчальними завданнями не на змістові, а на часові відрізки, без врахування індивідуальних особливостей психічних процесів і необхідних інтегративних зв’язків.

Інтеграція, як провідна тенденція оновлення змісту освіти, дає можливість якісно змінити зміст освіти, зокрема, доповнити той чи інший предмет соціально-філософськими, психолого-економічними, історичними знаннями, знаннями історії науки, що взаємозв’язані між собою.

Як бачимо, інтеграція – це могутній засіб формування світогляду, який має не нормативний, а особистісний характер. За умови її успішної методологічної реалізації передбачається забезпечення якісної освіти – конкурентноздатної, спроможної створити умови кожній людині для самостійного досягнення тієї чи іншої життєвої мети, творчого самоствердження у різних соціальних сферах.

В науковій літературі немає достатньо однозначного визначення поняття «інтеграція знань». Це пояснюється тим, що інтеграція виступає складним, широким і багатомірним явищем, а також пов’язана з рядом інших наукових понять. Тому у кожному конкретному випадку науковці виводять означення інтеграції знань, спираючись на сукупність суттєвих ознак, властивостей та характеристик. До споріднених з інтеграці-

єю понять належать: взаємодія, узагальнення, комплекс, синтез тощо. Тісна взаємозалежність між інтеграцією та спорідненими поняттями виявляється при розгляді різних форм інтеграції: множини (сукупності), комплексності, впорядкованості, організації та системи.

Інтеграція – важлива передумова розвитку сучасної науки загалом. Адже для нинішнього наукового мислення характерне прагнення розглядати об'єкти та явища не ізольовано, а у єдності.

Проблема інтеграції знань виникла одночасно із впровадженням предметного підходу до навчання і ускладнювалась із ростом тенденцій до інтеграції в науці, виробництві та суспільних відносинах.

Інтеграція (від лат. *integer* – повний, цілісний) шкільного змісту може бути повною або частковою. Інтеграція – зовсім не нове явище у школі, адже ще К. Д. Ушинському шляхом інтеграції письма і читання вдалося створити синтетичний метод навчання грамоти.

Блискучим прикладом проведення інтегрованих уроків був досвід В. О. Сухомлинського, його «уроки мислення в природі», які він проводив у Павлиській школі для 6-річних учнів. Це, на наш погляд, – інтеграція основних видів пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення) з метою навчання, виховання та розвитку дітей 6–7 років. У наш час ідея інтеграції змісту і форм навчання приваблює багатьох учених і вчителів-практиків. Методичне проведення інтегрованих уроків потребує дуже високого професіоналізму та ерудиції вчителів.

Можливості для інтеграції навчального змісту, а згодом і проведення інтегрованих уроків, досить широкі. Що ж до їх кількості, то тут однозначної відповіді бути не може. Все залежить від уміння вчителя синтезувати матеріал, справді органічно пов'язаний між собою, і провести інтегрований урок без перевантаження дітей враженнями, щоб він підпорядковувався головній меті, а не був безладною мозаїкою окремих картин.

Одним із напрямків методичного збагачення уроків у початкових класах, як зазначає О. Я. Савченко, є проведення їх на основі інтеграції змісту [6]. Доцільність інтегрованих уроків впливає із завдань інтеграції знань умінь та навичок учнів з основ наук.

Інтегрований урок об'єднує блоки знань із різних навчальних предметів, тем навколо однієї проблеми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів учня, що дає змогу пізнавати певне явище різнобічно, досягати цілісності знань. Такий урок спрямований на розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах. Він забезпечує формування в учнів цілісної системи уявлень

про діалектико-матеріалістичні закони пізнання навколишнього світу у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості і сприяє поглибленню та розширенню знань учнів, діапазону їх практичного застосування.

Мета інтегрованих уроків – формування в учнів цілісного світогляду про навколишній світ, активізація їх пізнавальної діяльності; підвищення якості засвоєння сприйнятого матеріалу; створення творчої атмосфери в колективі учнів; виявлення здібностей учнів та їх особливостей; формування навичок самостійної роботи школярів з додатковою довідковою літературою, таблицями міжпредметних зв'язків, опорними схемами; підвищення інтересу учнів до матеріалу, що вивчається; ефективна реалізація розвивально-виховної функції навчання.

Відмінність інтегрованого уроку від традиційного полягає в тому, що предметом вивчення на такому уроці виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах; широка палітра використання міжпредметних зв'язків при різнобічному розгляді однопланових об'єктів; своєрідна структура, методи, прийоми і засоби, які сприяють його організації і реалізації поставлених цілей.

Аналіз ряду уроків, представлених у періодичних виданнях, показав характерні риси інтегрованого уроку: учитель повинен бути майстром своєї справи; вести або готувати урок можуть декілька викладачів; цілі уроку повинні відображати його специфіку – інтегрованість; у змісті навчального матеріалу можливе встановлення більшої кількості зв'язків (внутрішньопредметних, міжпредметних, позапредметних, міжциклових); на інтегрованому уроці учні повинні виявляти максимальну самостійність у навчальній і пізнавальній діяльності; інтегрований урок повинен будуватися на співробітництві учителя й учнів; підготовка інтегрованого уроку повинна здійснюватися засобами різних видів аналізу навчального матеріалу (компонентного, логічного, психологічного, дидактичного, виховного).

Слід зазначити, що найчастіше це уроки узагальнення й систематизації практичних знань, умінь і навичок, а також комбіновані уроки.

Інтегрований урок може будуватися в межах одного навчального предмета (внутрішньопредметна інтеграція), внаслідок інтегрованого змісту кількох навчальних дисциплін, залежно від умінь вчителя здійснити це інтегрування науково і методично правильно (міжпредметна інтеграція) або на змістовій основі інтегрованого курсу.

Для уроків з внутрішньопредметною інтеграцією характерна спіральна структура на основі принципу концентричності. Процес пізнання за такої організації може здійснюватися від часткового до загального

або від загального до часткового. Зміст поступово збагачується новими відомостями, зв'язками. Особливість інтегрованих уроків і в тому, що учні на таких уроках не гублять з поля зору вихідну проблему, а розширюють і поглиблюють коло пов'язаних з нею знань.

Для уроків міжпредметної інтеграції змісту, як показують наукові дослідження і практика, характерні різні підходи: міжпредметні зв'язки по горизонталі та по вертикалі.

У дослідженнях відомих учених (І. Д. Зверев, В. М. Максимова, В. М. Коротов, М. М. Скаткін та ін.) міжпредметні зв'язки (по горизонталі) виступають як умова єдності навчання і виховання, засіб комплексного підходу до предметної системи навчання. Міжпредметні зв'язки мають особливе значення для формування природничо-наукових понять. Наприклад, на уроці ознайомлення з навколишнім світом діти вивчають поняття листяні, хвойні дерева. На уроках образотворчого мистецтва це поняття закріплюється в малюнку гілок листяного і хвойного дерев, на уроках праці – в ліпленні. Таким чином, поняття не просто дублюються, а поглиблюються.

Отже, міжпредметні зв'язки дають змогу поглибити вивчення матеріалу без додаткових затрат, реалізувати взаємну систематизовану узгодженість, стимулювати учнів до використання набутих знань у повсякденній практиці. Однак, не можна ототожнювати інтегрований урок із міжпредметними зв'язками, оскільки, як зазначає О. Я. Савченко, це різні методичні поняття [6].

Для розвитку у дітей широкого гуманітарно-екологічного мислення, сприйняття ними цілісної картини світу і морально-естетичного виховання школярів учені пропонують використовувати міжпредметні зв'язки по вертикалі. Шкільні предмети об'єднуються за принципом – діалог на задану тему. Тема містить у собі конкретний зміст, образ, емоційний стан, моральний і естетичний смисл. Наприклад, протягом навчального тижня вчитель кілька разів виходить на вертикальну тему і розкриває її через зміст різних предметів, не змінюючи спільної теми уроків (програмної чи додаткової). Але підхід до розкриття тих чи інших аспектів різний: нові творчі вправи, завдання, проблемний діалог, пояснення, введення девізу, що надає емоційно-поетичний образ теми, її естетичний зміст тощо. Послідовність тем визначається календарем, порами року, святами (державними, релігійними). Кожна тема містить різні моральні, екологічні, економічні проблеми. Інтеграція тут здійснюється на основі широкого охоплення життєвих явищ. Зміст тем і логіка визначаються віковими особливостями учнів та їх підготовленістю до мислення, судження, вміння виділяти основне. Уроки з елементами

інтеграції змісту двох чи більше предметів виражають міжпредметну інтеграцію (читання і письмо; читання і природознавства; природознавства і рідної мови (зв'язне мовлення); математики і трудового навчання (конструювання) та ін.). Певні здобутки з цього питання можемо знайти в передовому досвіді вчителів-практиків.

Внаслідок такого підходу до навчання учні отримують цілісну картину світу в аспекті змісту вертикальної теми. Точка дотику різних навчальних предметів має важливе моральне значення, допомагає формуванню світогляду учня, розкриває його ставлення до навколишнього світу, природи, суспільства, самого себе.

Особливий напрямок становлять інтегровані уроки, побудовані на основі змісту інтегрованих курсів, відповідно до інтегрованих програм. Навчальні плани сучасної початкової школи за останні роки поповнюються інтегрованими курсами, які реалізуються в практиці початкової школи.

Інтегровані курси в початковій школі поступово зменшують кількість обов'язкових навчальних предметів і, таким чином, запобігають перевантаженню учнів. Уроки, побудовані за змістом інтегрованих курсів, передбачають включення ігрових форм, методів, проблемних ситуацій, що безумовно сприяє активізації мисленнєвої, пізнавальної діяльності учнів і розширенню їхніх знань, розвитку зорового і слухового сприйняття, естетичному вихованню. Наприклад, у процесі образотворчої діяльності, вивчаючи побудову об'єктів, їх форму, колір, учні пізнають закони краси, які перебувають у певних пропорціях, кольорах і виражаються у плавності ліній, креслень. Діти вчаться бачити гармонію кольорів, ліній, безпосередньо торкаючись предмета вивчення, у них пробуджується любов та інтерес до краси навколишнього світу. Вчитель на свій розсуд може використовувати на уроці твори живопису, літератури, музики, що сприяє зняттю напруженості, перевантаженості, втомлюваності за рахунок переходу на різні види діяльності.

Для інтегрування окремих навчальних курсів у початковій школі існують об'єктивні причини та передумови. Одна з причин – необхідність усунути перевантаження дітей, скоротити кількість навчальних годин протягом тижня та використати їх для предметів розвивально-виховного циклу.

Однак реалізація ідеї створення інтегрованих навчальних курсів досить складна.

По-перше, слід визначитися, яким чином методично подавати дитині цю цілісну картину світу. Тут необхідно з'ясувати, перш за все, її межі, рівні, складові компоненти, структуру, оскільки ми маємо справу з фак-

том вікових психологічних можливостей школярів у засвоєнні тих чи інших наукових знань.

По-друге, відповідно до цієї мети потрібно скоригувати форму подання системи наукових знань в інтегрованих навчальних курсах.

По-третє, цілісну картину світу необхідно спроектувати у систему понять і фактів, які б містилися у дидактично оформленому вигляді у кожному навчальному предметі і, більше того, у методичних розробках уроків за темою, що вивчається.

Інтегровані навчальні курси мають забезпечити у психологічно єдиному для школяра часовому діапазоні наукове відображення того чи іншого предмета, або явища у суб'єктивну пізнавальну цілісність.

Процес формування цілісного наукового світогляду, на основі навчання за інтегрованими навчальними курсами, буде методично оптимальним за умови розвитку і доцільного використання можливостей наочно-образного і понятійного мислення школяра, в ході розв'язання навчально-пізнавальних завдань. Річ у тім, що первинна цілісність певного предмета у свідомості учня виникає в образній формі. Конкретне уявлення про предмет, його образ містять у собі різноманітні його якості. І хоч ці якості ще не приведені у систему, дитина все ж розумно користується даним предметом, тобто відповідно до його функціональної властивості. Зберігаючи цей образ, учень диференційовано пізнає його сутність у системі наукових понять і взаємозв'язків. Це призводить до пізнавального збагачення первинного образу предмета. Таке утворення й презентує сформовану цілісну картину світу та об'єкта [2].

Висновки. Впровадження в педагогічну практику інтегрованих уроків здійснює перебудову процесу навчання. У такий спосіб частково вирішується існуюча у предметній системі суперечність між розрізненими предметними знаннями учнів і необхідністю їх комплексного застосування на практиці, у трудовій діяльності та в житті людини.

Методично правильна побудова і проведення інтегрованих уроків впливають на результативність процесу навчання: знання набувають якості системності, уміння стають узагальненими, комплексними, посилюється світоглядна спрямованість пізнавальних інтересів учнів, ефективніше формуються їхні переконання і досягається всебічний розвиток особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вашуленко М. С. Інтегрування завдань з рідної мови й читання / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 1994. – № 6. – С. 13–16.
2. Вашуленко М. Програма інтегрованого курсу (навчання грамоти, математики, навколишній світ) / М. Вашуленко, Н. Бібік, Л. Кочина // Початкова школа. – 2001. – № 8 – С. 24–30.

3. Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання / М. Іванчук // Початкова школа. – 2004. – № 5. – С.10–13.
4. Луцик Д. Проблема інтеграції навчально-виховного процесу в початкових класах, шляхи її розв'язання / Д. Луцик // Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. «Шляхи інтеграції навчально-виховної роботи в початкових класах». – Дрогобич, 1997. – С. 5–8.
5. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.

УДК-502. 2: 168. 521

Леся КОЛТОК
(м. Дрогобич)

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ПРИРОДОЗНАВСТВА У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті аналізується творчий доробок Василя Олександровича Сухомлинського, започатковані ним цікаві ідеї і традиції, які допомагають зробити навчання природознавству у школі цікавим і результативним.

Ключові слова: гуманізм, виховання, індивідуальність, народність, природо-відповідність, природознавство.

Koltok L. Methods of teaching natural sciences in the scholarly output of V.A. Sukhomlynsky. *The article analyzes the creative work of Vasyl Sukhomlynsy – his interesting ideas and traditions which help to make the learning of natural sciences at school an interesting and productive process.*

Key words: humanism, natural sciences, education, individuality.

«Вчительська професія, – писав В.О.Сухомлинський, – це людинознавство, постійне, невпинне проникнення у складний духовний світ людини. Чудова риса – постійно відкривати у людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один з тих коренів, який живить покликання до педагогічної праці. Я твердо переконаний, що цей корінь закладається у людині ще в дитинстві і юності, закладається і в родині, і в школі. Він закладається турботами старших – батька, матері, вчителя, які виховують дитину в дусі любові до людей, поваги до людини». Саме так формувався педагогічний талант самого В. О. Сухомлинського, джерело якого – любов до дітей [2].

Виховання дітей 6–10 років В. О. Сухомлинський називав «школою сердечності». Він радив педагогам і батькам дітей вчити добру, любові,